

TÜRK DİLİNDE «MEVLÂNÂ» VE «MEVLEVÎ» KELİMELERİ

Yrd. Doç. Dr. Halil ERSOYLU

Çağlar boyu Türk dünyasında olduğu kadar, bütün İslâm âleminde ve hattâ insanlık tarihinde yitmez, bitmez yankılar yapan; şiir sözü - devrinin edebî geleneği gereğince - Farsça, özü Türk olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Türk inanç ve kültür tarihinde kendisine has bir yer edinmiştir.

Yaratana, yaratılana; aşka, aşıklara; olaylara, sonuçlara; inançlara..., Tasavvufi görüşle bakan Mevlânâ'nın bu bakış açısı ile varlık da, yokluk da..., bir derin anlam, bir eşsiz güzellik kazanır. Daha, sağlığında onun söylediği ile coşan, onun yürüdüğü yolda koşan kitleler, Mevlânâ'nın ölümünden sonra da ona olan bağlılıklarını sürdürürler. Manevî bir bağdır bu, gönül bağıdır bu; görünmez, ölçüye gelmez. Ama, değil ölçüye, ele avuca, her gönüle de sığmaz o...

Zamanı aşar, mekânı aşar, gönüllerde yaşar böylece Mevlânâ. Dillere düşer o. Bu dillerden biri de Türk dilidir elbette. «mevlânâ» (efendimiz, sahibimiz; eskiden sarıklı ulemâya hitapta kullanılırdı) kelimesi, artık, Mevlânâ (Celâleddin-i Rûmî) olmuştur. Türkçede. Türk dilinin kazandığı, yalnızca, bir kelime değildir bu büyük insanla. Bu, bir kelimeler dizisinin başıdır. Tıpkı, aşıkların başının da Mevlânâ olması gibi.

«Mevlânâ» ve ona izafe edilen tarıkata bağlı bulunan kimseye ad olarak verilen «mevlevî» kelimesi, Türk diline çeşitli alanlarda pek çok deyim, terim ve benzeri kelimeler kazandırmıştır. Özellikle, «Mevlânâ» ve «mevlevî»yi de içine alan Tasavvuf konusu ile ilgili kelimelerin sayısı Türk dilinde hiç de az değildir. Hele, bu akımın geçmişteki canlılığı, hayatın - yaşayışın bir parçası olduğu hatırlanırsa, ona ait kelimelerin çokluğunun tabiiliği ortaya çıkar.

Bu incelemede, sadece, «Mevlânâ» ve «mevlevî» kelimelerinin Türk dilinde edinmiş olduğu yer ele alınmıştır.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'den bu yana geçen yüzyıllar boyunca «Mevlânâ» ve «mevlevî» kelimelerinin, başka kelimelerle bir ara-

ya gelerek Tasavvufî - Mevlevîlikle ilgili çeşitli ünvan, mevki, makam belirten kelime grupları oluşturduğu görülmektedir. Hattâ, bunlardan başka atasözü ve deyim haline de gelerek dile, edebiyata geçmiş ve bu yeni dil malzemesi de Türk şairleri, yazarları tarafından kullanılır olmuştur. Bunlardan biri «Mevlevidir sevdiğim her dem külâh eyler bana» atasözüdür ki, bir çok şairimizin mısralarında göze çarpar:

«Gel deyüp başını saldı yine döndi gitdi
Bize ol mevlevî şüh külâh oynatdı.»

(Seyyid Vehbî)

«Büseler ikrâr ider durmaz sözinden tez döner
Mevlevidir sevdiğim her dem külâh eyler bana.»

(Derdli)¹

«Mevlevînin çilesi bitmez» : Mevlevî olana - resmî çile bitse bile hayatta mihnet ve meşakkatin sona ermeyeceği anlamına kullanılırdı. Diğer tarikatlara da geçen ve bir atasözü haline gelen bu söz «dervîşin çilesi bitmez» biçimini almıştır.²

Konu ile ilgili diğer bir ünlü söz de «bektaşının çapası mevlevînin çivisi» deyimidir. Bektaşilik ve Mevlevîlikte tarikata giren kişinin dervîş oluncaya kadar bir dergâhta hizmette bulunması gerekirdi. Bektaşî tekkesinin vakfı ya çok az, ya da hiç olmadığı için bu tarikata giren kişinin en önemli hizmeti, o tekkenin bulunduğu yere uygun olan şeyleri yetiştirmektir. Bu da o zamanın şartları içinde daha çok çapa ile olurdu. Mevlevîlikte ise hizmetle birlikte semâ'da ön plânda gelirdi.

Semâ' meşki yapılan yerde ayağı zedelemeyecek şekilde, kenarları keskin olmayan bir çivi bulunurdu. Semâ' meşk eden, sol ayağının baş parmağı ile orta parmağı arasına bu çiviye aldığından bektaşî ve mevlevî ihvânı arasında «bektaşının çapası mevlevînin çivisi» deyimini söylenilir; bu sözle, bektaşının hizmetini çapayla, mevlevînin ise çivi ile yaparak feyze ereceği kastedilirdi.³

(1) Eyüboğlu, E. Kemal, On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler I, İst. 1973, s. 181.

(2) Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İst. 1953, s. 438.

(3) Gölpınarlı, Abdülbaki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İst. 1977, s. 51-52 (burada bu deyim «atasözü» olarak anılmaktadır).

Türk edebiyatında çağlar boyunca «Mevlânâ» ve «mevlevî» kelimeleri büyük bir anlam zenginliği içinde varlığını sürdürmüştür. Özellikle de şiir alanında bu zenginliğin etkilerini her yüzyılda kuvvetli bir şekilde görmek mümkündür. Gerçekten de Türk edebiyatı tarihinde «Mevlevî şairleri» adı altında anılan ve belli bir dünya görüşünü, daha doğrusu var olma, varlık görüşünü, duyusu, sevgiyi dile getiren; mısralarını, bunları belirten öze ve sözle ören şairlerin sayısı dikkati çekecek derecede çoktur. Tabii, burada, yalnızca, adlarında «Mevlânâ» veya «mevlevî» kelimelerini taşıyan şair ve yazarlardan bazılarını söz konusu etmek yeterli olacaktır. Bunlardan biri Sine-çâk Yûsuf Sinaneddin-i Mevlevîdir. Müntehabât-ı Rebâbnâme ve Nazir-i Muhammediye gibi eserlerin sahibi bulunmaktadır.⁴

İzmiri Mevlânâ Muhammed ibn-i Veli ibn-i Resûl (ölm. 1751)'ün de tefsir, ilm-i kelâm, fıkıh ve benzeri alanlarda çeşitli eserleri vardır.⁵

Celili (Mevlânâ Celili) : Hamse-i Nizâmî'yi manzum olarak tercüme eden Celili, ayrıca, Ravzatü't-Tevhîd adlı bir manzumenin de sahibidir.⁶

Tabî Derviş Ahmed Mevlevî : Afyonkarahisarlı olan şair (ölm. 1688), Yeniceli Hayâlî Bey'in şiirlerine nazireler yazmış ve bir divan meydana getirmiştir.⁷

Erzen-i Rûmlu (Erzurumlu) Mustafa ibn-i Yûsuf ez-Zarir el-Mevlevî : Manzum Siyer-i Nebi Tercümesi, mensur Fütûhu's-Şâm Tercümesi ile Yûsuf ve Zelihası bulunmaktadır.⁸

Derviş Hüsâm Mevlevî : Bir mukaddime ve üç bâbdan meydana gelen Lem'atü'l - Fevâid adındaki esere sahiptir.⁹

Bir kaç örneği yukarıda verilen, bu, «Mevlânâ» veya «mevlevî» kelimesi ile anılma, bu kelimelerden birini ad olarak kullanılan ibareye ekleme işi, sadece, şairlerde, yazarlarda görülen bir durum değildi. Kendisini erenlere kul olmuş sayan, onlara, dolayısıyla da

(4) Bursalı Mehmed Tahir Efendi, (haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Osmanlı Müellifleri, İst. c. I, s. 181.

(5) a.g.e., s. 359-360.

(6) a.g.e., c. 2, s. 69.

(7) a.g.e., s. 413.

(8) a.g.e., c. 3, s. 97.

(9) a.g.e., s. 257.

Mevlevîliğe kullukla bağlananlar da, kul'un Farsça karşılığı «ben-de» ve bunun Farsça kaideyle yapılmış çokluk şekli olan «bendeğân» ile meydana getirilen «bende-i Mevlânâ» (:Mevlânâ kulu), **bende-i bendeğân-ı Mevlânâ** (:Mevlânâ kullarının kulu) ibarelerini veya Mevlevî kelimesini adlarının önüne eklerlerdi.

Gönüllere nakşedilen bu, Mevlânâ ve Mevlevîlik sevgisinin mühürlere hâkkedildiği, imzalarda ömür boyu kullanıldığı görülmüş-tür. Meselâ, İstanbul'daki Kulekapısı Mevlevihânesinin son şeyhi Ahmed Celâleddin'in mührüne, kendisinin yazdığı :

«Bende-i dirine müştak-ı cemâl
El-Fakiü'l-Mevlevî Ahmed Celâl»¹⁰

beyiti kazanmıştı.

Türk inanç ve kültür tarihinde yüzyıllarca derin izler, etkiler, sonuçlar bırakan Mevlânâ ve Mevlevîliğin, zaman zaman da, gene bu konularda yazılan eserlere ad olarak verilmesi tabii idi. Bu çeşit eserlerin bazıları şunlardır:

Tarih-i Şuârâ-yı Mevleviyye (Mecmuâü't - Tevârihi'l - Mevleviyye). Seyyid Salih Ahmed Dede.¹¹

Mevlevî Şirleri : İhsan Mahvî.¹²

İşâretü'l - Ma'neviyye fi Âyinü'l - Mevleviyye : Şeyh Murad tek-kesi şeyhi Feyzullah.¹³

Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân : Sâkıb Mustafa Dede.¹⁴

Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ : Şerifzâde Seyyid Muham-med Fâzıl Paşa.¹⁵

«Mevlânâ» ve «mevlevî» kelimelerinden türeyen veya bu kelimelerden biri ile; aبدال, dede, şeyh ve benzeri kelimelerin bir araya ge-lerek yeni bir kavramı karşılayan, Tasavvuf sözlüğüne giren ve do-layısıyla da Tasavvuf terimi olanların başlıcaları şunlardır:

Mevlevî : Mevlevîlik tarikatine mensup olan kimse.

(10) Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 211.

(11) Levend, Agâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi I, Ank., 1973, s. 352.

(12) a.g.e., s. 352.

(13) Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 384.

(14) a.g.e., s. 15.

(15) a.g.e., s. 17.

Mevlevî abdalı : Melevî dervişi yerine kullanılmış¹⁶ olunan bir kelime grubudur.

Mevlevî dedesi : Mevlevilikte «muhib»likten sonraki derecedir. Derviş olmaya ikrar veren muhib, çilesini doldurduktan sonra hücre sahibi olunca «dede» olarak anılırdı.¹⁷ Mevlevî olan bazı Osmanlı padişahlarından biri de III. Selim idi ve Mevlevî musikisi ile ilgili olan durumlarda «Selim Dede» imzasını atardı.¹⁸

Mevlevî dervişi : Mevlevilikte şeyhlikten bir derece önceki makam dervişliktir. Mevlevî dervişlerini Konya'da yetiştiren tarikatçı dede (ser - tarik), diğer tekkelerde ise aşçı dede (ser - tabbâh) idi.

Mevlevî halifesi : Mevlevilikte de hilâfet, manevî bir makam olarak kabul ediliyordu. Mevlevî halifesi Mevlevî dedesinden, Mevlevî şeyhinden, bazan da Mevlevî muhibinden seçilirdi. Hilâfeti veren yetkili kişi ise bir Mevlevî halifesi idi. Bu yüzden, halifelik en üst derece olma özelliğini son zamanlara kadar korumuştur.¹⁹

Mevlevilik : Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin yolunda gidenlerin, onun ölümünden sonra kurdukları tarikata verilen addır.

Mevlevî muhibbi : Arapçada «seven» anlamına gelen «muhibb»in, «Mevlevî» kelimesi ile meydana getirdiği bir terimdir. Mevlevî tarikatına intisap etmiş olanlara verilen bir ünvandı. Mevlevî muhiblerinden ileri gelenlere bazan bir Mevlevî halifesi tarafından hilâfet verilirdi.

Mevlevî silsilesi : Her tarikatta olduğu gibi Mevlevilikte de değişik yollarda ve kollarda tâ Hz. Peygamber'e kadar ulaştırılan bir silsile varlığının kabul edildiği bildirilmektedir.²⁰

Mevlevî şeyhi : Pir makamında oturarak Mevleviliği temsil eden ve Mevlevî dervişlerinden sonra gelen Mevlevî şeyhlerine, meşihatlerini (şeyhliklerini) isbat edebilmeleri için çelebi tarafından birer meşihat - nâme verilirdi.

Mevlevî tarikatı : Mevlevilik.

Mevleviyye : Mevlevilik.

(16) a.g.e., s. 6.

(17) a.g.e., s. 85.

(18) Öztuna, Yılmaz, Türk Musikisi Ansiklopedisi, c. II, İst. 1974, s. 29.

(19) Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, s. 400.

(20) a.g.e., s. 199.

Mevleviyyet : İlmiyye tarikatında kullanılmış bir terim olarak, büyük kadı, molla pâyesi, vazifesi ve dairesi anlamına gelmekte idi ki, bu terimin Türkler tarafından yapıldığı Kamûs-ı Türki'de belirtilmektedir.²¹

Tarik-i Mevleviyye : Mevlevi tarikatı.

Tarikat-ı Mevleviyye : Mevlevilik tarikatı.

Mevlevilikte, yukarıda sıralanan manevî ünvanların, makamların yanı sıra, bir de bu gibi kişilerin oturdukları, ünvanlarının gerektirdiği hizmetleri yerine getirdikleri makamları -mekânları vardı ki, bunlar da çeşitli adlarla anılırdı:

Mevlânâ Dergâhı : Mevlânâ'nın türbesinin de bulunduğu Mevlânâ Dergâhı bir Selçuklu ve Osmanlı yapısıdır. Mevlevî kaynaklarından anlaşıldığına göre burası Selçuklular zamanında Saray'ın hasbahçesi iken Sultan Alâeddin Keykubad I. tarafından Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulemâya bağışlanmıştır. Mevlânâ Türbesi, onun ölümünden (17 Aralık 1273) ve orada babasının başucuna defnedilmesinden sonra Selçuklu emiri Süleyman Pervâne'nin eşi Gürcü Hatun, Emir Alâeddin Kayser ve Sultan Veled'in mali yardımları ile Tebrizli mimar Bedreddin tarafından 1274'te tamamlanmıştır. Mevlânâ Dergâhı 1927 yılında müze haline getirilmiştir. Bugün, Konyada, halk arasında «Türbe» sözü ile hâlâ, Mevlânâ'nın Türbesi kastedilmektedir.

Mevlevî Matbahı : Konya Mevlânâ Derhâhı'ndaki derviş hücrelerinin güney yönünde, en son 1867 yılında III. Murad tarafından onararak genişletilen Mevlevî Matbah'ı bulunmaktadır. Burada vaktiyle Dergâh'ın yemeği piştiği gibi, tarikata girmeye kabul eden derviş adayları da yetiştirilir, bin bir gün süren «çile» müddetince usûlüne göre hizmette bulundurulurlardı.²² Ayrıca, her Mevlevî dergâhının da bir matbahı (mutfağı) bulunurdu.

Mevlânâ Tekkesi : «Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik» adlı eserde, bu; «ilk kurulan tekke, sonradan kurulan bütün tekkelerin merkezi olan ve -âstâne, huzûr, huzûr-ı Pir- adlarıyla anılan Mevlânâ tekkesidir.»²³ diye belirtildikten sonra, anılan tekkenin nüvesini, daha, Mevlânâ'nın sağlığında yapılan bir kaç derviş hüccresinin oluşturduğu bildirilmektedir.

(21) Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. II, İst., 1971 (ikinci bas.), s. 519.

(22) Türk Ansiklopedisi, Mevlânâ Müzesi-Türbesi, c. XXIV, s. 83.

(23) Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, s. 330.

Mevlevî tekkesi : Mevlevî - hâne.

Mevlevî - hâne : Mevlevî derhâhı. Mevlevî tarikatının merkezi Konya'daki Kubbe-i Hadrâ (Yeşil Kubbe)'nin çevresindeki Mevlânâ Dergâhı idi. Fakat, tarikatın gerçek merkezi İstanbul olmuştı. Oradaki en ünlü Mevlevî dergâhı, Kule Kapısı da denilen Galata Mevlevî - hânesi idi. Buranın ünlü şeyhleri arasında Şeyh Galib de bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun geniş sınırları içinde uzak, yakın; İmparatorluğa dahil veya ona bağlı pek çok yerde bir veya daha çok Mevlevî tekkesi vardı.²⁴

Manevî ünvan ve makamlara sahip olan Mevlevîlerin elbiseleri de değişikti. Onların iç ve dış elbiseleri; hiç birinde ilik ve düğme olmaması, kapanacak yerlerinin aynı kumaştan yapılmış, karşılıklı ipi andıran benzer kısımlarla birbirine bağlanması gibi özellikleri ile diğerlerinden ayrılırdı. Bu farklılığı kuvvetlendiren bir başka husus da Mevlevîlerin giydiği ve «külâh-ı Mevlevî, sikke-i şerif, Mevlevî sikkesi» gibi çeşitli adlarla anılan başlık kullanmaları idi. Kısaca «sikke» de denilmiş olan Mevlevî sikkesi; «Mevlevî dervişlerinin giydiği deve tüyü rengindeki keçe külâhın adı; silindir şeklinde uzunca bir külâh olup başı kapsayan alt kenarına nisbetle üst tablası az küçük olup azıcık kabarık dururdu. Sikke-i şerif de denilirdi; tekkelerde mevki ve ünvan sahibi büyük dede efendiler ile şeyhler sikkelerin alt kısmına yeşil bir sarık sararlardı ki, ona da destâr-ı şerif denilirdi, destârdan bir de taylâsan sarkıtılırdı.»²⁵

Mevlevî sikkesinin, Mevlevî veya Mevlevî muhibbi hattatlara, sikke şeklindeki istif ile levhalar yazmalarını, Konya kuyumcularının da üstünde destârlı sikke bulunan gümüş ve altın halka yüzükler²⁶ yapmalarını ilham ettiği gibi, şiirde de aynı izlere rastlamak mümkündür:

«Dü cihânda eger altın ola dersen şânın,
Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânâ'nın»²⁷

(Hudâî Dede, XV. yüzyıl Mevlevîlerinden.)

«Serde sikke dalda abâ
Henüz nev-hat bir dil-rübâ

(24) a.g.e., s. 334, v. d.

(25) Koçu, Reşat Ekrem, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ank. 1967, s. 205.

(26) a.g.e., s. 205-206.

(27) Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 296.

Bağbân-ı bürehne-pâ
Tekkede bir derviş gördüm
Tazeledi köhne ömrüm.»²⁸

Mesnevisinde ve Divan-ı Kebir'inde müziği çok öven Mevlânâ'nın, rebâb çalmayı bildiği; bu çalgı için «rebâbın dili Türk olsun, Rum olsun, Arap olsun, aşıkların dilidir»²⁹ dediği hatırlanırsa, müziğin, gerek Mevlânâ'da ve gerekse Mevlevilikte ne kadar önem taşıdığı hakkında bir fikir edinilebilir. Mevlânâ'da ve daha sonraları da Mevlevilikte geniş bir yer tutan müzik, Mevlevilik dolayısıyla bazı terimler de kazanmıştır:

Mevlevî âyini : «Âyin-i Şerif» de denir. Mevlevî tarikatında «mukabele» adı verilen semâ' töreni sırasında okunup çalınan eserlerdir ki, bunların güfteleri Mevlânâ'nın, Sultan Veled'in, Yunus Emre'nin ve bazı tasavvuf şairlerinin mısralarından alınmıştır. Tabii, esas güftesi Mevlânâ'nın şiirlerinden seçilen âyinler, semâ'n bölündüğü dört kısmı karşılayarak «selâm» denilen dört parçadan yapılır, her selâmda ise bir kaç beyitin bestesi ile saz ve söz terennüm-leri bulunurdu.³⁰

Âyin-i cem'-i Mevlevî : Mevlevilikte daha çok geceleri yapılan ve bir sohbet niteliğinde olan bu törene dedelerden başka, muhibler de katılırdı.³¹

Mevlevî devr-i revânı : Türk musikisinde devr-i revân da denilen bir küçük usûl olup bununla Mevlevî âyini, tevşih, ilâhi, kâr, beste, peşrev ve şarkı formları ölçülmüştür.³²

Mevlevî evferi : «Türk musikisinde bir küçük usûl. Eskiden bugünkü aksak usûlüne «evfer» ve bugünkü evfer usûlüne de «Mevlevî evferi» dendiğini sanıyoruz. Mevlevî âyinlerinin II. ve IV. selâmları ve pek çok ilâhi, ağır evfer ve bazan evferle ölçülmüştür.»³³

Mevlevî musikisi : Mevlevî tarikatına ait olan; besteleri, makamları, kaideleri tarikata uygun bir şekilde düzenlenilmiş musiki kolu. Türk tarihinde, başka hiç bir tarikatın, Mevlevilik kadar musikiye

(28) Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s. 205.

(29) Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlânâ Celâleddin, İst. 1959, s. 214.

(30) Türk Musikisi Ansiplopedisi, c. I, İst. 1969, s. 87.

(31) a.g.e., s. 163.

(32) a.g.e., s. 203.

(33) Meydan-Larousse, c. VIII, s. 692.

yer ve önem vermediği görülmektedir. Zaten, Türk musikisinin büyük kısmı Mevlevî idi.

Mevlevî semâ'ı : Mevlevîlikte dönülerek yapılan sazlı tören.

Mevlevî mukabelesi : Tarikat âyinini icra etmek yerine (kelime aslında «karşılama» anlamındadır) kullanılmıştır. Mukabelenin bitişinde gülbâng çekilirdi: «Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrizi, kerem-i İmam Ali, Hû diyelim.»³⁴

Mevlânâ köçeği : Mevlevîler köçeği.

Mevlevîler köçeği : Semâ' eden gençlere Mevlevî ve Bektaşiler tarafından verilen ad. Bundan başka, bir şeyhin veya dedenin hizmetinde olan ve onun terbiyesi altında bulunan dervişe de «falanın köçeği» denilmiştir.³⁵

«Mevlânâ» ve «Mevlevî» kelimelerinin Tasavvufta, dua etmek, hayır işi işlemek gibi durumların belirtilmesinde, yani, Tanrı ile kul, insan ile insan arasındaki ilişkilerde de terimler oluşturduğu görülmektedir:

Mevlevî evrâdı : Arap dilindeki «vird» kelimesinin çokluk şekli olan «evrâd»ın, belirli zamanlarda okunulması manevî görev sayılan esmâ-i hüsnâ, âyetler, dualar ve benzeri şeyler anlamına geldiği bilinmektedir. Mevlânâ'nın devrinden çok sonra düzenlenen Mevlevî evrâdına, her tarikatta olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'den âyetler, bazı hadisler, salâvat, şehâdet ve tövbe gibi şeyler alındıktan başka, Mevlânâ'dan duyulan bazı dualar, Mevlevî büyüklerinin söylediği bir kısım sözlerle, ettikleri dua ve senâlar da katılmıştır. Meselâ, Mevlânâ'nın sabah namazlarından sonra şu meâldeki hadisi okuduğu rivayet edilerek Mevlevî evrâdında söylenilen sözlerden biri olduğu belirtilmektedir: «Yarabbi, kalbimi, kabrimi, önümü, ardımı, sağımı, solumu, üstümü, altımı, kulağımı, gözümü, saçımı, derimi, etimi, kanımı ve kemiklerimi nurlandır, nurumu çoğalt, nur et beni.»³⁶

Nezr-i Mevlânâ : Mevlevî nezri.

Mevlevî nezri : Nezr-i Mevlevî.

Nezr-i Mevlevî : Adak ve vaat anlamlarına gelen Arapça «nezr»

(34) Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 163.

(35) Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 435.

(36) a.g.e., s. 421.

kelimesi Türkçenin ses yapısına uydurulduğundan, daha çok «nezir» biçimi ile kullanılmıştır. Tarikattan olan bir kişinin yoksula, dergâha veya bir yüce insana sunduğu hediyeye de nezir denilmiştir. Mevlevî nezri dokuz veya dokuz sayısının katları olarak kabul edilmiştir. Bu nezr-i Mevlânâ veya diğer adı ile nezr-i Mevlevî, şairler tarafından tarih düşünülürken mısranın eksik yahut fazla gelmesi halinde de kullanılmıştır.³⁷

İnsanoğlunun maddî varlığının son durağı, son izi olan mezarının taşları da, Mevlevilikte diğerlerine göre farklılık gösterir.

Mevlevî mezar taşları : Mezarlık için «susmuşlar yurdu» anlamına gelen Farsça «hâmûşân» veya «hâmû - hâne» kelimelerini kullanmış olan Mevlevîlerin şeyhlerinin -onların destarlı sikke giymiş oldukları gözönüne alınarak- mezar taşlarının başına destarlı sikke yapıldı. Mevlevî dedelerinin mezar taşlarının başında dal sikke bulunurdu. Mevlevî mezar taşlarında seyfi, istivâlî, dolama, kafesi şekerâviz destarlı sikkelere de yer verilirdi.³⁸

Şair, yazar veya eser adlarında geçen «Mevlânâ» ve «mevlevî» kelimeleri bir tarafa bırakıldığı zaman bile Türk dilinde, anılan kelimeleri taşıyan terim, deyim ve atasözlerinin toplamı kırk dolayındadır. Fakat, bu genel toplamın içinde yalnızca üç kelime (çivi, de ve taş) Türkçedir. Bu kelimelerin dışında kalanlardan biri İtalyanca (çapa), onu Farsça (çile, bende, bendegân, derviş, dergâh, hâne, köçek, külâh, âyin, revân) ve asıl büyük kısmı olan yirmi iki kelime (mevlevî, Mevlânâ, şair, abdal, halife, muhib, silsile, şeyh, tarik, tarikat, mevleviyye, mevleviyyet, matbah, tekke (aşlındaki şekli: tekye), sikke, cem', devr, musiki, sema', mukabele, evrâd, nezr, mezar) ise Arapça asıllıdır. Her ne kadar, dilin yapı taşları olan kelimelerin çoğu yabancı asıllı ise de, oluşturulan yapı, yani, kelimelerle meydana getirilmiş terim ve benzerleri, Türk dünyasının belli ve uzun bir tarihi dönemini çeşitli yönleri ile yansıtmakta ve artık Türk diline mal olmuş bulunmaktadır. Zaten, bu, Türk diline mal oluş, yabancı kelimelerin Türkçeye girişi ile başlamıştır. Çünkü, bu kelimeler Türkçede kullanılırken veya kelime grupları oluşturulurken büyük ölçüde Türk dili kaidelerine uydurulmuş, gerektiğinde Türkçenin yapım veya işletme ekleri (meselâ: Mevlevî-lik, Mevlevî-ler, Mevlevî şair-leri, Mevlevî mukabele-si) kullanılmıştır. Mevlevî devr-i revânı, nezr-i Mevlânâ, külâh-ı Mevlevî, bende-i Mevlânâ gi-

(37) Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 257.

(38) Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, s. 425.

bi bir kaç kelime grubu ile Mevlevî - hâne kelimesi de Farsça kaide ile yapılmıştır.

Türkçe veya Arapça ek almış kelimelerle (meselâ: Mevlevilik, Mevleviyyet), Türkçe veya Farsça kaide ile yapılmış kelime gruplarındaki kelimeler, kelime çeşidi olarak ele alındığında, bunların büyük kısmının dini-tasavvufi alana (şeyh, halife, tarikat, evrâd, der-viş, tekke v.b. gibi), bir kaçının günlük hayata (matbah, çivi, çapa, külâh...), geri kalan bir ikisinin de edebiyata (şair), müziğe (musiki, evfer) ve fani hayata ait (mezar) olduğu görülmektedir.

Mevlânâ'nın kabrini, Mevleviliğin kalbini yüzyıllardır koynunda saklaya gelen Konya'da bugün dahi halk yaşayışının tabii akışı içinde ilhâmını Mevlânâ'nın adından alan ve kullanılıştaki bulunan çeşitli kelime grupları vardır. Üstelik, caddeden (Mevlânâ Caddesi) vergi dairesine (Mevlânâ Vergi Dairesi), börekten (Mevlânâ böreği)³⁹ kebab ve şeker (Mevlânâ kebabı, Mevlâna şekeri) ve bilmeden;

«Karşıdan baktım bir hâne
Yanına vardım Mevlâne,
İçinde iki derviş,
Vaktini bil dermiş.

(saat - Konya)»⁴⁰

çeşitli hediyelik eşyaya kadar uzanan ve canlı tutulan, yaşatılan bir ilhâmdır bu...

(39) Halıcı, Nevin, Geleneksel Konya Yemekleri, Ank., 1979, s. 56-57 ve 117.

(40) Çelebioğlu, Amil-Öksüz, Yusuf Ziya, Türk Bilmeceler Hazinesi, İst. 1979, s. 274.